

บทบาทในการประกอบธุรกิจของรัฐไทยในกระแส โลกาภิวัตน์หลังสนธิสัญญาเบาว์ริง

Role of Thai State in Running Business in Response to Globalization after Bowring Treaty

ศุภกร สุธาวุฒิ*
ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์**, ร.ด.

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยภายนอกคือกระแสโลกาภิวัตน์กับปัจจัยเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจภายในที่มีผลต่อบทบาทในการประกอบธุรกิจของรัฐไทยหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง การศึกษาใช้การวิจัยเชิงคุณภาพแนวประวัติศาสตร์โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาพบว่าบทบาทในการประกอบธุรกิจของรัฐไทยหลังสนธิสัญญาเบาว์ริงภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นการเปิดการค้าเสรี โดยมีปัจจัยเชิงโครงสร้างเศรษฐกิจ คือ ระบบเศรษฐกิจแบบเศรษฐกิจการพาณิชย์เพื่อการส่งออกและกระแสโลกาภิวัตน์ยุคล่าอาณานิคมเป็นตัวกำกับบทบาทของรัฐ บทบาทในการประกอบธุรกิจของรัฐไทยในยุคชาตินิยมเป็นการประกอบธุรกิจแบบรัฐพาณิชย์ โดยอาศัยรัฐวิสาหกิจและสถานประกอบการด้านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจและระบบสาธารณูปโภค โดยมีปัจจัยเชิงโครงสร้างเศรษฐกิจคือ ความพยายามสร้างระบบทุนนิยมโดยรัฐของรัฐไทย จนทำให้เกิดระบบเศรษฐกิจไทยในยุคชาตินิยมทางเศรษฐกิจและกระแสโลกาภิวัตน์แบบล่าอาณานิคมขาลงเป็นตัวกำกับบทบาทของรัฐ บทบาทในการประกอบธุรกิจของรัฐไทยในยุคพัฒนาพบว่า เป็นการเปิดเสรีรัฐวิสาหกิจและพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจโดยมีปัจจัยเชิงโครงสร้างเศรษฐกิจ คือระบบเศรษฐกิจไทยในยุคการวางแผนเศรษฐกิจและการเป็นรัฐพัฒนาแบบจำกัดนำไปสู่การพัฒนาแบบทุนนิยมโดยภาคเอกชนและกระแสโลกาภิวัตน์ยุคใหม่ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นตัวกำกับบทบาทของรัฐ บทบาทในการประกอบธุรกิจของรัฐไทยหลังวิกฤตเศรษฐกิจ เป็นการแปรสภาพรัฐวิสาหกิจเพื่อการแปรรูปเป็นของเอกชนโดยมีปัจจัยเชิงโครงสร้างเศรษฐกิจ คือระบบเศรษฐกิจไทยหลังวิกฤตทาง

* นิสิตบัณฑิตศึกษาลัทธิเศรษฐกิจบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี อาจารย์ที่ปรึกษาพร้อม รองศาสตราจารย์ภารดี มหพันธ์ รองศาสตราจารย์ ดร. สุธี ประศาสน์เศรษฐ

เศรษฐกิจปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ที่ทำให้รัฐไทยก้าวเข้าสู่ยุครัฐที่มีบทบาทจำกัดและกระแสโลกาภิวัตน์ในยุคเสรีนิยมใหม่เป็นตัวกำกับบทบาทของรัฐ

คำหลัก: บทบาท, การประกอบธุรกิจ, ไทย, โลกาภิวัตน์, สนธิสัญญาเบาว์ริง

Abstract

The purpose of this thesis is to study the interaction between the external factor, which is the globalization and internal economic structural factors affected to the business role of the Thai state after the Bowring Treaty. This qualitative research is based upon research into the historical study. The data was collected and analyzed by document analysis. This research found that the role of Thai state in running business after the Bowring Treaty under the absolute monarchy was the trade liberalization. There was the economic structural factors of this role were the business economics system for export and the colonial globalization as the controller of the state's role.

Moreover, the role of Thai state in running business in the period of nationalism was the state-owned enterprise rely on state enterprise and continued the development of economic infrastructure and public utility system. The economic structural factors of this role were the effort of creating the state capitalism resulting to the Thai economic system in the period of nationalism economic and the decline of the colonial globalization as the controller of the state's role.

Besides, the role of Thai state in running business in the period of developmentalism was the trade liberalization of state enterprise and the development of economic infrastructure. The structural economic factors of this role were the Thai economy in the period of economic planning and the limited state of development. This was leading to the development of capitalism by private sector and there was the new globalization after World War 2 period as the controller of the state's role.

Finally, the role of Thai state in running business after the economic crisis was the state enterprises privatization. There was the structural economic factors of this role were the Thai economic systems after the economic crisis in 1997 promoted Thai state to the period of limited roles and the neoliberal globalization as the controller of the state's role.

Keywords: Role, Running Business, Thai State, Globalization Bowring Treaty

ความนำ

ปัจจุบันเป็นยุคที่สังคมโลกกำลังก้าวเข้าสู่ความเป็นหนึ่งเดียวกัน มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันทั้งด้านสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมโดยมีกระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) ที่รุนแรง แม้กระจายครอบคลุมทุกส่วนของสังคมโลก มีเทคโนโลยีสารสนเทศและระบบทุนนิยมเป็นเครื่องมือในการแพร่กระจาย กระแสโลกาภิวัตน์ทำให้สังคมทั่วโลกมีการติดต่อสื่อสารกันได้อย่างทั่วถึงไม่ว่าจะเป็นการติดต่อระหว่างคนในภูมิภาคต่าง ๆ หรือการแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจและหรือวัฒนธรรมจนเรียกได้ว่า โลกไร้พรมแดนที่ข้อจำกัดทางภูมิศาสตร์ไม่สามารถเป็นอุปสรรคของการติดต่อสื่อสารและแลกเปลี่ยนระหว่างกันอีกต่อไป (Waters, 1996)

ในบทความนี้จะให้ความหมายกว้าง ๆ ว่าโลกาภิวัตน์เป็นกระบวนการเชื่อมประเทศให้เป็นประชาคมโลกที่มีปฏิสัมพันธ์กันระหว่างประเทศต่าง ๆ ไม่ว่าจะอยู่ ณ จุดใดก็สามารถรับรู้สัมพันธ์หรือรับผลกระทบจากสิ่งที่เกิดขึ้นได้อย่างกว้างขวางทั้งทางด้านเศรษฐกิจการเมืองเทคโนโลยีและวัฒนธรรม

ส่วนเรื่องบทบาทของรัฐนั้นได้มีการให้ความหมายที่แตกต่างกันไป แต่ความหมายที่ชัดเจนและมีความสำคัญต่อการศึกษาก็คือความหมายเกี่ยวกับบทบาทหรือความรับผิดชอบของรัฐว่าหน้าที่หรือความรับผิดชอบอะไรที่รัฐควรจะต้องปฏิบัติให้บรรลุผลสำเร็จและสิ่งใดที่รัฐควรจะต้องสนับสนุนให้ภาคเอกชนเป็นผู้ดำเนินการ อย่างไรก็ตามได้เกิดความคิดเห็นที่ไม่ตรงกันของผู้นิยมลัทธิที่แตกต่างกันเกี่ยวกับบทบาทของรัฐที่แต่ละแนวคิดต้องการจะให้รัฐดำเนินนโยบายตามอุดมการณ์ของลัทธิที่ตนนิยม ความคิดเห็นที่แตกต่างกันเกี่ยวกับบทบาทรัฐดังกล่าวนี้ได้ถูกพัฒนาขึ้นเป็นรูปแบบรัฐที่มีบทบาทแตกต่างกัน ซึ่งในบทความนี้จะใช้รูปแบบรัฐที่มีบทบาทจำกัด (Minimalist State) และรัฐพัฒนา (Developmental State) ในการวิเคราะห์บทบาทในการประกอบธุรกิจของรัฐไทยในยุคต่าง ๆ ดังนี้ (Heywood, 2007, pp. 99-102)

๑. รัฐที่มีบทบาทจำกัด เป็นรูปแบบของรัฐบาลที่มีความรับผิดชอบน้อยที่สุดซึ่งเป็นลักษณะอุดมการณ์ของลัทธิเสรีนิยมแบบดั้งเดิม จุดมุ่งหมายของอุดมการณ์นี้ก็คือความมั่นใจของปัจเจกชนที่สามารถจะอยู่ได้ในดินแดนแห่งเสรีภาพซึ่งเป็นรากฐานของทฤษฎีสัญญาประชาคมจากมุมมองดังกล่าวนี้ความรับผิดชอบของรัฐบาลคือการปกป้องประชาชนให้พ้นจากการบังคับพ้นจากการถูกละเมิดในสิทธิและอิสรภาพ รวมทั้งการสร้างสันติภาพและการจัดระเบียบสังคมเพื่อให้ประชาชนสามารถดำเนินชีวิตไปในวิถีทางที่พวกเขาต้องการและคิดว่าดีที่สุด อย่างไรก็ตามรัฐที่มีความรับผิดชอบน้อยที่สุดดังกล่าวนี้มีหน้าที่หลัก ๓ ประการ คือประการแรก การป้องกันและรักษาประเทศ ประการที่สอง สร้างความมั่นใจว่าสัญญาหรือข้อตกลงต่าง ๆ ที่ได้กระทำลงไปด้วยความสมัครใจระหว่างรัฐกับประชาชนจะได้รับการปฏิบัติด้วยความเป็นธรรม ประการที่สาม คือการป้องกันผู้รุกรานจากภายนอก

ลักษณะเด่นของรัฐที่มีบทบาทจำกัดก็คือการสนับสนุนความเสมอภาคของสมาชิกในสังคมและยึดถือหลักเสรีภาพส่วนบุคคลอย่างเต็มที่ แต่ก็มีจุดอ่อนอยู่ตรงที่ขาดการส่งเสริมการรวมตัวของสมาชิกในสังคมให้เกิดขบวนการที่มีพลังให้สามารถขับเคลื่อนและเปลี่ยนแปลงสังคมได้

๒. รัฐพัฒนา เป็นรัฐที่เกิดขึ้นตามรูปแบบของระบบเศรษฐกิจที่มีจุดมุ่งหมายในการส่งเสริมความเจริญเติบโตทางด้านอุตสาหกรรมและการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ รัฐพัฒนา เป็นคำที่ใช้ในทางวิชาการด้านเศรษฐศาสตร์การเมืองระหว่างประเทศ เพื่อติดตามปรากฏการณ์ในการวางแผนเศรษฐกิจของรัฐในเอเชียตะวันออก รัฐพัฒนาเป็นรัฐที่มุ่งสู่ระบบอุตสาหกรรมหรือเป็นการนำระบบอุตสาหกรรมเข้ามาขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจ

สิ่งที่เกิดขึ้นจากรัฐพัฒนาได้แก่ รัฐบาลพร้อมกับองค์กรแห่งความพอเพียงและพลังที่จะนำไปสู่เป้าหมายในการพัฒนาของรัฐ การต้องมีรัฐที่สามารถจะให้คำแนะนำที่สอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจและพลังสำรองในการดำเนินนโยบายระยะยาวด้านเศรษฐกิจเป็นปัจจัยสำคัญเพราะว่ารัฐต้องสามารถต้านทานความต้องการจากภายนอกที่เกิดจากบริษัทข้ามชาติเพื่อรักษาผลประโยชน์ระยะสั้นของรัฐ นอกจากนี้รัฐพัฒนายังต้องเอาชนะแรงเสียดทานภายในจากกลุ่มผลประโยชน์ที่แข็งแกร่งที่ต้องการรักษาผลประโยชน์ระยะสั้นของพวกเขา และรัฐยังต้องควบคุมการต่อสู้ภายในชาติที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์จากโครงการพัฒนาอีกด้วย (Chalmers, 1982)

การประกอบธุรกิจของรัฐไทยได้ปฏิบัติกันมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย การประกอบธุรกิจดังกล่าวดำเนินผ่านสมัยอยุธยาและธนบุรี มาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น บทบาทในการประกอบธุรกิจของรัฐดังกล่าวมีพลวัตและปรับเปลี่ยนรูปแบบมาอย่างต่อเนื่องจนถึงยุคปัจจุบัน การประกอบธุรกิจของรัฐไทยที่ได้ดำเนินการมาทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศนั้นไม่ได้เกิดขึ้นเพียงลำพังหรือดำเนินไปอย่างโดดเดี่ยว หากแต่เกิดขึ้นในบริบทของกระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) ที่ประเทศต่าง ๆ ถูกเชื่อมโยงเข้าด้วยกันในระดับโลก ซึ่งเราจะพบว่าตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา ธนบุรี รัตนโกสินทร์ตอนต้น จนถึงช่วงที่รัฐไทยได้ทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับอังกฤษนั้น รัฐไทยมีบทบาทในการประกอบธุรกิจทางการค้าเป็นหลักโดยรัฐนำสิ่งของที่ได้จากไพร่ส่วยและสิ่งของที่มีอยู่เป็นสินค้าเพื่อค้าขายกับต่างประเทศ

อย่างไรก็ดีในช่วงเวลาที่ผ่านมาประเทศไทยจะมีบทบาทในการประกอบธุรกิจอยู่ใน ๓ รูปแบบคือ

รูปแบบที่ ๑ รัฐมีบทบาทในการประกอบธุรกิจในรูปแบบการแข่งขันกับภาคเอกชนซึ่งมีเจ้านายขุนนางและชาวต่างชาติที่รัฐได้อนุญาตให้ค้าขาย โดยรัฐจัดตั้งกรมท่าขึ้นมาเป็นหน่วยงานทำหน้าที่ติดต่อค้าขายกับต่างประเทศ

รูปแบบที่ ๒ รัฐมีบทบาทในการประกอบธุรกิจในระบบการค้าแบบผูกขาด มีการกำหนดประเภทสินค้าต้องห้ามและมีระบบพระคลังสินค้าเป็นเครื่องมือในการประกอบธุรกิจ

รูปแบบที่ ๓ รัฐยุติบทบาทในการประกอบธุรกิจโดยรัฐปล่อยให้เอกชนสามารถประกอบธุรกิจได้โดยเสรี โดยรัฐเข้าไปเก็บภาษีอากรแทนรายได้จากการประกอบธุรกิจ

แต่หลังจากที่รัฐไทยได้ทำสนธิสัญญาเบาว์ริงในปี พ.ศ. ๒๓๙๘ แล้วพบว่าบทบาทในการประกอบธุรกิจของรัฐไทยลดลงชั่วคราว แต่หลังจากสนธิสัญญาเบาว์ริงสิ้นสุดลงปรากฏว่ารัฐไทยได้กลับเข้าไปมีบทบาทในการประกอบธุรกิจอีกครั้งหนึ่งในรูปแบบรัฐวิสาหกิจ (State Enterprise)

รัฐไทยสมัยใหม่หลังสนธิสัญญาเบาว์ริงจะมีบทบาทในการลงทุนทางด้านการผลิตมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการลงทุนในรูปแบบรัฐวิสาหกิจ แต่บทบาทของรัฐดังกล่าวจะมีมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับตามความรุนแรงของกระแสโลกาภิวัตน์ กล่าวคือในช่วงแรกรัฐจะมีบทบาทในรัฐวิสาหกิจมาก แต่รัฐก็ต้องลดบทบาทในรัฐวิสาหกิจลงและต้องเปลี่ยนแปลงนโยบายเป็นการเปิดเสรีให้กับภาคเอกชนในเวลาต่อมา ดังนั้นจึงน่าสนใจศึกษาว่าบทบาทของรัฐไทยในยุคสมัยใหม่มีการเกี่ยวข้องกับปัจจัยกระแสโลกาภิวัตน์อย่างไร และปัจจัยเชิงโครงสร้างเศรษฐกิจภายในประเทศมีปฏิสัมพันธ์กับกระแสโลกาภิวัตน์อย่างไร

การศึกษาเรื่องบทบาทในการประกอบธุรกิจของรัฐไทยในกระแสโลกาภิวัตน์ หลังสนธิสัญญาเบาว์ริงนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแนวประวัติศาสตร์ มีกระบวนการในการศึกษา ความเป็นมาในอดีตและสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

การประกอบธุรกิจของรัฐไทยในอดีต

ในอดีตตั้งแต่สมัยสุโขทัยมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นก่อนที่จะมีการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ในปี พ.ศ. ๒๓๙๘ นั้น จะพบว่าบทบาทในการประกอบธุรกิจของรัฐไทยอยู่ในรูปแบบของการค้าต่างประเทศ โดยมีปัจจัยเชิงโครงสร้างเศรษฐกิจภายในประเทศ ได้แก่ เศรษฐกิจบนพื้นฐานระบบไพร่ และปัจจัยภายนอกประเทศ ได้แก่ กระแสโลกาภิวัตน์ในยุคลัทธิล่าอาณานิคมเป็นปัจจัยกำกับบทบาทของรัฐและมีรัฐศักดินาไทยเป็นปัจจัยตัวกลาง กล่าวคือบทบาทในการประกอบธุรกิจของรัฐไทยในอดีตนั้นมีโครงสร้างเศรษฐกิจตั้งอยู่บนฐานของระบบไพร่หรือเศรษฐกิจส่วยเป็นหลัก เมื่อกระแสโลกาภิวัตน์ซึ่งเป็นปัจจัยภายนอกเข้ามาปฏิสัมพันธ์กับการค้าระบบส่วยจึงเกิดการค้าต่างประเทศขึ้น เริ่มตั้งแต่ในช่วงคริสต์ศตวรรษ ที่ ๑๓-๑๔ เป็นช่วงเวลาที่กระแสโลกาภิวัตน์ถูกพัฒนาขึ้นจากการเดินเรือสำรวจทางทะเลของคริสโตเฟอร์ โคลัมบัส (Christopher Columbus) ในการค้นพบทวีปอเมริกาของโคลัมบัสนับได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของกระแสโลกาภิวัตน์ซึ่งเป็นเพียงความต้องการล่าอาณานิคมและแสวงหาดินแดนใหม่เพื่อตั้งถิ่นฐานของชาวยุโรปที่เป็นอาณานิคมของลัทธิจักรวรรดินิยม (Imperialism) รวมทั้งการแสวงหาทรัพยากรและแรงงานทาสของลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตกเท่านั้น ต่อมาเมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ กระแสโลกาภิวัตน์ก็แผ่อิทธิพลอย่างรุนแรงไปจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ โดยมีประเทศโปรตุเกสและสเปนเป็นผู้นำในการสำรวจโลก การขยายอาณานิคมและการค้นพบดินแดนใหม่รวมทั้งการเปิดเส้นทางทางการค้าข้ามมหาสมุทรทำให้การค้าระหว่างประเทศเจริญรุ่งเรืองขึ้นอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน

การขยายอำนาจและแย่งชิงพื้นที่ทางการค้าของชาติตะวันตกดังกล่าวนี้ ทำให้กระแสโลกาภิวัตน์ทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น และแพร่กระจายเข้ามายังดินแดนตะวันออกซึ่งเป็นที่ตั้งของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งเป็นภูมิภาคที่อุดมสมบูรณ์มั่งคั่งไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจเป็นจำนวนมาก เช่น สัตว์ป่า แร่ธาตุ อัญมณี ป่าไม้ เครื่องเทศ สมุนไพรและพืชพันธุ์ธัญญาหารต่าง ๆ ทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้เป็นสิ่งดึงดูดใจประเทศนักล่าอาณานิคมให้มุ่งหน้าเข้ามายังดินแดนแถบนี้ และเป้าหมายสำคัญของการล่าอาณานิคมได้มุ่งไปที่อินเดีย หมู่เกาะเครื่องเทศของอินโดนีเซีย จีน และกลุ่มประเทศที่อยู่ในภูมิภาคอินโดจีน ประกอบด้วยลาว เวียดนาม กัมพูชา และไทย ที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติจำนวนมาก

จากส่วนเกินของระบบไพร่ภายในประเทศและความต้องการสินค้าของระบบทุนนิยมได้นำไปสู่การสร้างเงื่อนไขให้รัฐไทยเข้าไปมีบทบาทในการค้าต่างประเทศกับมหาอำนาจตะวันตก อย่างไรก็ตามก่อนหน้านี้รัฐไทยก็เคยติดต่อกับค้าขายกับประเทศจีนในรูปแบบบรรณาการซึ่งมีหลักฐานว่าเกิดขึ้นในสมัยสุโขทัย กล่าวคือกรุงสุโขทัยต้องส่งเครื่องบรรณาการไปเจริญสัมพันธ์มิตรกับเมืองจีนเนื่องจากในยุคกลางของพุทธศตวรรษที่ ๑๔ เป็นยุคที่อาณาจักรมองโกล (Mongol Empire) ขยายอิทธิพลครอบคลุมพื้นที่ตั้งแต่ยุโรปตะวันออกมาจนถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และครอบคลุมลงมาจนถึงพื้นที่ตอนใต้ของจีนซึ่งมีพื้นที่ติดต่อกับรัฐไทย จึงทำให้อาณาจักรสุโขทัย ที่เริ่มก่อตั้งขึ้นใหม่จำเป็นต้องรักษาอำนาจการปกครองของตนไว้และมีทางออกเพียงทางเดียวคือการส่งคณะทูตนำเครื่องราชบรรณาการไปถวายพระเจ้ากรุงจีนในลักษณะการยอมเป็นเมืองขึ้น (สังคีต พิริยะรังสรรค์, ๒๕๒๖, หน้า ๒๑)

เมื่อการขยายตัวของระบบทุนนิยมโลกในช่วงลัทธิล่าอาณานิคมเข้ามาผนวกเศรษฐกิจไทยให้อยู่ในกระแสโลกาภิวัตน์ จึงทำให้เกิดการค้าต่างประเทศของรัฐไทยในรูปแบบใหม่ที่แตกต่างจากการค้าแบบบรรณาการกับจีน คือเป็นการค้าในบริบทของระบบตลาดโลก

ภายใต้ปัจจัยเชิงโครงสร้างเศรษฐกิจบนพื้นฐานระบบไพร่และกระแสโลกาภิวัตน์ของยุคล่าอาณานิคมนี้พบว่า บทบาทการค้าต่างประเทศของรัฐไทยก็มีความแตกต่างกันไปในแต่ละช่วงเวลา ดังนี้

บทบาทการประกอบธุรกิจของไทยสมัยอยุธยา

การประกอบธุรกิจของรัฐไทยสมัยอยุธยาตอนต้น (พ.ศ. ๑๘๙๓ - พ.ศ. ๒๐๓๔) เริ่มต้นในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ หรือพระเจ้าอู่ทองนั้น พบว่ายังไม่ได้ติดต่อกับค้าขายกับประเทศทางตะวันตก แต่บทบาทในการประกอบธุรกิจของรัฐไทยก็มีความเจริญรุ่งเรืองมากอยู่แล้วด้วยปรากฏว่า กรุงศรีอยุธยาได้แต่งตั้งสำเภาก่อออกไปค้าขายกับเมืองใกล้เคียงและชาติอื่น ๆ และมีเรือจากต่างชาติและเมืองอื่น ๆ ที่ใกล้เคียงเข้ามาค้าขายในกรุงศรีอยุธยาอย่างคึกคักกว้างขวาง (ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา, ๒๕๕๓, หน้า ๒๓๐-๒๓๑)

เมื่อถึงรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๑๙๙๑-๒๐๓๑) มีการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศมากขึ้น สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจึงทรงชำระแก้ไขกฎหมายเกี่ยวกับการค้าขายให้เป็นระเบียบแบบแผนยิ่งขึ้นและได้ปรับปรุงระบบข้าราชการส่วนคลังที่ทำงานเกี่ยวกับการค้าสำเภา โดยจัดตั้งกรมท่าขึ้นเป็นหน่วยงานทำหน้าที่ติดต่อค้าขายกับต่างประเทศ รวมทั้งกำหนดตำแหน่งหน้าที่เกี่ยวกับการค้า เช่น ล่ามภาษาต่าง ๆ นายสำเภา นายเรือ ตันหน ซ่อมแปลงสำเภา และเจ้าหน้าที่ ประจำเรือ รวมทั้งตั้งคลังสินค้าขึ้นเพื่อทำหน้าที่เก็บรายได้และผลประโยชน์ของรัฐ เช่น ส่วย อากู และสิ่งของต่าง ๆ ที่เรียกเก็บจากราชฎามารวบรวมไว้เพื่อการค้าขายต่อไป (กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๒, ๒๕๕๐, หน้า ๒๖๖-๒๖๘)

การประกอบธุรกิจของรัฐไทยสมัยอยุธยาตอนกลาง (พ.ศ. ๒๐๓๔-๒๒๔๑) พบว่าการค้ามีความเจริญรุ่งเรืองมากที่สุด และมีการปรับเปลี่ยนบทบาทและรูปแบบในการประกอบธุรกิจของรัฐหลายประการ อันเป็นผลมาจากกระแสโลกาภิวัตน์ที่เริ่มต้นขึ้นในซีกโลกตะวันตก โดยมีประเทศโปรตุเกสและสเปน เป็นผู้ริเริ่มในการขยายอาณานิคมและเปิดเส้นทางการค้าระหว่างประเทศไปทั่วโลก ชาวตะวันตกชาติแรกที่แผ่อิทธิพลเข้ามาติดต่อค้าขายในกรุงศรีอยุธยาคือโปรตุเกส ในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ (พ.ศ. ๒๐๓๔-๒๐๗๒) โดยได้รับอนุญาตให้เข้ามาค้าขายตั้งห้าง บ้านเรือน และโรงสินค้าในกรุงศรีอยุธยา และได้รับอนุญาตให้เดินทางไปมาค้าขายที่ปัตตานี นครศรีธรรมราช และมะริดได้โดยสะดวก (Wood, 1974, pp. 97-98)

ต่อมาได้มีประเทศตะวันตกอื่น ๆ เดินทางเข้ามาติดต่อค้าขาย กับกรุงศรีอยุธยาอีกหลายประเทศ เช่น ประเทศสเปน เข้ามาติดต่อค้าขายกับกรุงศรีอยุธยา ในปี พ.ศ. ๒๑๔๑ ประเทศฮอลันดา เข้ามาติดต่อค้าขายกับกรุงศรีอยุธยา ในปี พ.ศ. ๒๑๔๗ ประเทศอังกฤษ เข้ามาติดต่อค้าขายกับกรุงศรีอยุธยา ในปี พ.ศ. ๒๑๕๕ ประเทศเดนมาร์ก เข้ามาติดต่อค้าขายกับกรุงศรีอยุธยา ในปี พ.ศ. ๒๑๖๔ และประเทศฝรั่งเศส เข้ามาค้าขายกับกรุงศรีอยุธยา ในปี พ.ศ. ๒๒๐๕ (ขุนวิจิตรมาตรา, ๒๕๑๖, หน้า ๑๙๑-๒๓๖)

ประเทศตะวันตกเหล่านี้ได้รับอนุญาตให้เข้ามาตั้งสถานการค้าที่กรุงศรีอยุธยาและตามเมืองท่าต่าง ๆ ซึ่งในแต่ละสถานค้านั้นได้ตั้งคลังสินค้าขึ้นทุก ๆ สถานี ชาวตะวันตกเหล่านี้ต่างก็ได้เข้ามาติดต่อขอซื้อสินค้าต้องห้ามและสินค้าหายากจากรัฐไทย ทำให้รัฐไทยได้รับประโยชน์จากการค้าขายเป็นจำนวนมาก นอกจากนั้นยังทำให้การค้าขายภายในอาณาจักรอยุธยาเจริญก้าวหน้าขึ้นตามลำดับส่งผลให้กรุงศรีอยุธยากลายเป็นศูนย์กลางการค้าขายสำคัญในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๓๒, ๒๔๖๗, หน้า ๒๐๗)

ต่อมาเมื่อในรัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (พ.ศ. ๒๐๙๑-๒๑๑๒) มีชาวตะวันตกเดินทาง เข้ามาติดต่อค้าขายมากขึ้นทำให้กรุงศรีอยุธยาต้องนำระบบพระคลังสินค้าเข้ามาควบคุมการค้าขาย ระบบพระคลังสินค้าถูกพัฒนามาเป็นลำดับและได้กำหนดระเบียบการค้าขายให้รัดกุม

รวมถึงการควบคุมสินค้าเข้าและสินค้าออกหรือที่เรียกว่าสินค้าต้องห้าม ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ชื่อพระคลังสินค้า จึงปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรกในรัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (ขุนวิจิตรมาตรา, ๒๕๑๖, หน้า ๑๗๔)

เมื่อถึงรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. ๒๑๗๓-๒๑๙๘) พระองค์ทรงพิจารณาเห็นความสำคัญของคลังสินค้าอย่างมาก จึงทรงตั้งคลังสินค้าของหลวงขึ้นมาโดยมีลักษณะเหมือนกับคลังสินค้าของชาวตะวันตกและทรงควบคุมการค้าระหว่างประเทศอย่างเข้มงวดยิ่งขึ้นและได้ทรงกำหนดประเภทสินค้าต้องห้ามเพิ่มขึ้นอีกหลายอย่าง ต่อมาคลังสินค้าของหลวงจึงถูกเรียกว่าพระคลังสินค้า (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๕๕, ๒๔๗๓, หน้า ๑๒)

บทบาทการประกอบธุรกิจของไทย สมัยอยุธยาตอนปลาย (พ.ศ. ๒๒๓๑- พ.ศ. ๒๓๑๐) พบว่าการค้าต่างประเทศตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระเพทราชา (พ.ศ. ๒๒๓๑) จนถึงเสียกรุง (พ.ศ. ๒๓๑๐) อยู่ในสภาวะตกต่ำ เนื่องจากสมเด็จพระเพทราชาและพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ต่อ ๆ มาไม่มีพระประสงค์จะติดต่อค้าขายกับชาวตะวันตก และประเทศตะวันตกได้เปลี่ยนท่าเลการค้าขายไปยังประเทศอื่น (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๒๗, ๒๔๖๕, หน้า ๔๒๗)

บทบาทการประกอบธุรกิจของรัฐไทยสมัยธนบุรี

บทบาทในการประกอบธุรกิจของรัฐไทยสมัยธนบุรี พบว่าสภาพเศรษฐกิจสมัยธนบุรี หลังจากสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ทรงรวบรวมบ้านเมืองเรียบร้อยแล้ว ประชาชนยังคงได้รับความเดือดร้อนอดอยากขาดแคลนอาหาร มีโจรผู้ร้ายชุกชุม เกิดการรบกวนฆ่าฟันแย่งชิงอาหาร รวมทั้งเกิดโรคระบาดและภัยธรรมชาติซ้ำเติมรุนแรงยิ่งขึ้น ทำให้ภาวะเศรษฐกิจที่เลวร้ายอยู่แล้วก็ทรุดหนักลงไปอีก (บังอร ปิยะพันธุ์, ๒๕๓๘, หน้า ๑๘๖)

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงแก้ปัญหาด้านเศรษฐกิจดังกล่าวมานี้แต่ไม่ได้ผลดีมากนัก เนื่องจากต้องทำสงครามควบคู่กันไปกับการแก้ปัญหาด้านเศรษฐกิจ แม้กระนั้นก็ตามสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ก็ทรงพยายามส่งเสริมการค้ากับต่างประเทศด้วยการส่งคณะทูตนำพระราชสาสน์ไปเจริญทางพระราชไมตรีรวมทั้งได้เจรจาในเรื่องการค้ากับเมืองจีน และปรากฏว่าพระคลังสินค้าทำหน้าที่จัดตั้งสำเนาออกไปเมืองจีน โดยจัดตั้งนายสำเนา ลำด้า ต้นหน ได้ก่ง กรมกรคนงานรวมทั้งสำเนาทรงลำหนึ่ง (ผ่องพันธุ์ สุภัทรพันธุ์, ๒๕๑๑, หน้า ๑๔๘)

บทบาทการประกอบธุรกิจของรัฐไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

บทบาทในการประกอบธุรกิจของรัฐไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น พบว่ารัฐไทยได้เริ่มต้นค้าขายกับชาวต่างประเทศตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช การประกอบธุรกิจของรัฐไทยได้ขยายตัวและเจริญรุ่งเรืองขึ้นตามลำดับตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวคือตั้งแต่

ปี พ.ศ. ๒๓๒๕ ซึ่งเป็นปีที่สถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ จนถึง ปี พ.ศ. ๒๓๙๔ ซึ่งเป็นปีที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตนั้น การประกอบธุรกิจของประเทศไทยเจริญรุ่งเรืองมาก โดยเฉพาะในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ปรากฏว่ามีการค้าขายของรัฐและของเจ้านายข้าราชการผู้ใหญ่ แต่งเรือไปค้าขายต่างประเทศตลอดรัชกาล (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๕๐๖, หน้า ๑๕๘- ๑๗๐)

ในการติดต่อกันระหว่างรัฐไทยกับประเทศตะวันตกส่วนใหญ่เป็นไปในด้านการค้าขายและเผยแผ่ศาสนา โดยยังไม่มีการทำสัญญาทางการค้าระหว่างกัน แต่การผูกขาดการค้าต่างประเทศ โดยพระคลังสินค้าของประเทศไทยเป็นอุปสรรคในการแสวงหาผลประโยชน์ทางการค้าของประเทศตะวันตก ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๓๙๔ ในรัชสมัยสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเซอร์จอห์น เบาว์ริง (Sir John Bowring) ราชทูตอังกฤษได้เชิญพระราชสาสน์ของสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรีย แห่งประเทศอังกฤษ เดินทางเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และรัฐบาลไทย และได้ร่วมลงนามในสนธิสัญญาทางไมตรีกับราชสำนักไทย และรัฐไทยได้ร่วมลงนามในสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและการค้ากับอังกฤษ เมื่อวันที่ ๑๔ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๔ สัญญาฉบับนั้นคือ "สนธิสัญญาเบาว์ริง (Bowring treaty)" (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๒, ๒๔๙๗, หน้า ๒๒๕) สาระสำคัญของสนธิสัญญาดังกล่าวสรุปได้ดังนี้

๑. คนที่อยู่ในสังกัดอังกฤษจะอยู่ภายใต้อำนาจของกงสุลอังกฤษ เท่ากับว่าประเทศไทยยินยอมให้คนต่างด้าวมีสิทธิสภาพนอกอาณาเขต

๒. คนในสังกัดอังกฤษได้รับสิทธิค้าขายโดยเสรีในเมืองท่าทุกแห่งของไทยและอาศัยอยู่ในกรุงเทพ ฯ ได้ถาวร

๓. ยกเลิกการเก็บภาษีขาเข้าตามความกว้างของปากเรือและกำหนดพิภักดิ์ภาษีขาเข้าและขาออกไว้ตายตัวคือภาษีขาเข้าเก็บในอัตราร้อยละ ๓ ส่วนภาษีขาออกเก็บภาษีได้ครั้งเดียวไม่ว่าจะเรียกชื่ออากรภายใน (Inland tax) อากรผ่านด่าน (Transit tax) หรืออากรขาออกก็ตาม ให้มีการกำหนดอัตราตายตัวในแต่ละชนิด

๔. พ้อค้าอังกฤษได้รับอนุญาตให้ค้าขายกับราษฎรได้โดยตรง โดยไม่มีการแทรกแซงจากบุคคลที่สาม (เท่ากับการยกเลิกระบบผูกขาดโดยพระคลังสินค้า)

บทบาทในการประกอบธุรกิจของประเทศไทยหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง ภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

หลังจากที่รัฐไทยได้ทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ในปี พ.ศ. ๒๓๙๔ แล้วทำให้รัฐไทยปรับเปลี่ยนบทบาทในการประกอบธุรกิจด้านการค้าต่างประเทศแบบผูกขาดมาเป็นการเปิดการค้าเสรี ปัจจัยเชิงโครงสร้างที่มีผลต่อการปรับเปลี่ยนบทบาทของรัฐดังกล่าวได้แก่ปัจจัยภายในคือระบบ

เศรษฐกิจภายในประเทศแบบเศรษฐกิจการพาณิชย์เพื่อการส่งออกที่เป็นผลจากสนธิสัญญาเบาว์ริง รวมถึงการปรับบทบาทของรัฐไทยใหม่ภายใต้โครงสร้างอำนาจแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และปัจจัยภายนอกประเทศ คือ การเข้ามาของกระแสโลกาภิวัตน์หลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ยุคล่าอาณานิคม โดยมีรัฐไทยในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นปัจจัยตัวกลาง

กล่าวคือ ระบบการเมืองการปกครองก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงแม้จะได้ชื่อว่า เป็นระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็ตาม แต่ความหมายดังกล่าวเป็นเพียงระดับทฤษฎีเท่านั้น เนื่องจากตามข้อเท็จจริงแล้วอำนาจทางการเมืองก่อนหน้านี้ไม่ได้เบ็ดเสร็จเด็ดขาดอยู่ที่พระมหากษัตริย์เพียงพระองค์เดียวเท่านั้น แต่กระจายไปขึ้นอยู่กับกลุ่มขุนนางทั้งส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น รวมถึงเจ้าเมืองประเทศราชอีกด้วย การที่อำนาจทางการเมืองการปกครองของพระมหากษัตริย์ยังไม่เบ็ดเสร็จเด็ดขาดเนื่องจากมีข้อจำกัดด้านการบริหารจัดการหลายประการ เช่น ขาดระบบราชการที่มีประสิทธิภาพ ขาดระบบการคลังที่ดีและมีมาตรฐาน ขาดเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารคมนาคมสมัยใหม่ รวมทั้งการขาดรากฐานเศรษฐกิจแห่งชาติที่สามารถเพิ่มบทบาทภาคเศรษฐกิจภายในประเทศให้มากขึ้น อย่างไรก็ตามประเทศไทยได้ก้าวเข้าสู่ระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างแท้จริงในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๒๔-๒๔๓๕ เมื่อมีการรวมศูนย์อำนาจสู่ส่วนกลาง (นิธิ เอียวศรีวงศ์, ๒๕๒๕, หน้า ๒๐๓)

กระบวนการการรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลางเริ่มจากการตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ในปี พ.ศ. ๒๔๑๖ เพื่อให้มีศูนย์กลางในการเก็บภาษีที่กระจายอยู่ตามขุนนาง การตั้งสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินและสภาที่ปรึกษาในพระองค์เพื่อดึงอำนาจจากขุนนางและกลุ่มตระกูลขุนนาง การเลิกระบบไพร่และจัดตั้งกองทัพลำใหม่รวมถึงระบบเกณฑ์ทหาร และในที่สุดได้มีการจัดตั้งระบบเสนาบดีใหม่ ๑๒ กระทรวง รวมถึงการจัดการปกครองส่วนภูมิภาคแบบมณฑลเทศาภิบาลขึ้น (เสนีย์ จามรวิทย์, ๒๕๒๙, หน้า ๙๖-๙๗)

เหตุผลของการรวมศูนย์การบริหารราชการแผ่นดินสมัยปฏิรูปการปกครองนี้คือ เพื่อสร้างเอกภาพทางอำนาจภายในประเทศ สำหรับการต่อต้านกระแสการล่าอาณานิคมของตะวันตก ในการรวมศูนย์อำนาจการบริหารเข้าสู่ส่วนกลางให้ได้ผลนั้น จึงต้องปฏิรูประบบราชการสมัยใหม่ให้อยู่ในรูปกระทรวง ทบวง กรม ซึ่งเป็นหน่วยงานของรัฐบาล ทำหน้าที่ในการจัดการและบริหารงานของประเทศ

สนธิสัญญาเบาว์ริงซึ่งบีบบังคับให้รัฐไทยต้องเปิดเสรีทางการค้าแก่จักรวรรดินิยมมีผลกระทบให้เศรษฐกิจของไทยเปลี่ยนจากการผลิตข้าวเพื่อยังชีพไปสู่การผลิตข้าวเพื่อการส่งออกมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเริ่มจากภาคกลาง ตั้งแต่ทศวรรษ ๒๓๙๔ แล้วขยายไปสู่ภาคอื่น ๆ ในขณะเดียวกันการผลิตสินค้าชั้นปฐมอื่น ๆ ก็มีการขยายตัวมากขึ้นมีผลให้รัฐจำเป็นต้องสร้างโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจและกิจการประเภทสาธารณูปโภคเพื่อส่งเสริมการประกอบธุรกิจ เช่น การขุดคลองและโครงการชลประทาน การสร้างถนนและการคมนาคม เป็นต้น

จากเงื่อนไขต่าง ๆ ในสนธิสัญญาเบาว์ริง มีผลทำให้การค้าระหว่างประเทศของประเทศไทยเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อสัญญาที่ระบุว่า ให้คนอังกฤษหรือคนในบังคับของฝ่ายอังกฤษสามารถค้าขายได้อย่างเสรีนั้น มีผลให้พระคลังสินค้าต้องถูกยกเลิกไปตามเงื่อนไขแห่งสัญญาและทำให้นายทุนจากยุโรปและพ่อค้าที่เป็นชาวจีนโพ้นทะเลเดินทางเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ทางธุรกิจในพื้นที่ดินสยามได้โดยสะดวกและมีการลงทุนใหม่ ๆ ในกิจการต่าง ๆ เช่น กิจการโรงเลื่อยจักร กิจการโรงสีไฟ เป็นต้น แต่บทบาทในการประกอบธุรกิจในแง่ที่เป็นรัฐพาณิชย์ของประเทศไทยในฐานะองค์การลดลง ถึงแม้ว่าจะมีการลงทุนทำธุรกิจในกลุ่มที่มีอำนาจในรัฐไทย เช่น กลุ่มราชวงศ์ ชุนนางหรือข้าราชการ ก็ถือได้ว่า เป็นเรื่องที่ไม่เกี่ยวกับบทบาทโดยตรงของรัฐไทย ตัวอย่าง เช่น พระคลังข้างที่ ทำหน้าที่เป็นธนาคารพาณิชย์ขึ้นต้นแก่ชนชั้นพ่อค้าในประเทศในยุคสมัยแรก ๆ ในปี พ.ศ. ๒๔๔๙ พระคลังข้างที่และราชวงศ์กษัตริย์ได้ตั้งธนาคารพาณิชย์ของประเทศเป็นแห่งแรก คือแบงก์สยามกัมมาจล ต่อมาพระคลังข้างที่ได้ลงทุนในบริษัทปูนซีเมนต์ไทย จำกัด เป็นต้น แต่สำหรับประชาชนไทยทั่ว ๆ ไปไม่มีโอกาสในการลงทุนทางเศรษฐกิจใด ๆ ยกเว้นการเกษตรเท่านั้น (ซูเอฮีโร, ๒๕๓๙, หน้า ๔๙)

จะเห็นได้ว่าบทบาทในการประกอบธุรกิจของรัฐในยุคหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง ภายใต้อำนาจสมบูรณาญาสิทธิราชย์ จะถูกจำกัดบทบาทจากผลของสนธิสัญญาเบาว์ริงให้เป็นเพียงบทบาทในการการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจและกิจการประเภทสาธารณูปโภคเพื่อส่งเสริมการประกอบธุรกิจเป็นหลัก เช่น การขุดคลองและชลประทาน การสร้างถนนและการคมนาคม การดำเนินกิจการไฟฟ้า และรถไฟ เป็นต้น และจากการที่บทบาทการประกอบธุรกิจด้านรัฐพาณิชย์ลดลงอย่างมาก ทำให้รัฐไทยจึงต้องปรับเปลี่ยนบทบาทไปสู่การจัดหารายได้ในรูปแบบอื่นมากขึ้นคือตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๓๙๘-๒๔๕๓ ปรากฏว่า รัฐไทยมีวิธีการแสวงหารายได้ ๒ วิธีหลักคือการปรับปรุงระบบการจัดเก็บภาษีอากรและการแสวงหารายได้รูปแบบอื่น ๆ เช่นรายได้ที่เก็บจากผู้เช่าทรัพยากรของประเทศ เงินค่าธรรมเนียมและค่าปรับ เป็นต้น

บทบาทในการประกอบธุรกิจของรัฐไทยในยุคชาตินิยม

หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ เป็นต้นมา บทบาทในการประกอบธุรกิจของประเทศไทยได้ตกอยู่ในการควบคุมดูแลของคณะรัฐบาลในระบอบอำมาตยาธิปไตย (Bureaucratic Polity) ซึ่งมีขุนนางหรือข้าราชการเป็นผู้บริหารราชการแผ่นดินตามนโยบายการประกอบกิจการวิสาหกิจแบบชาตินิยม ปัจจัยสำคัญที่ทำให้มีการปรับเปลี่ยนบทบาทของรัฐดังกล่าว ได้แก่ ปัจจัยเชิงโครงสร้างเศรษฐกิจภายในประเทศ คือ ความพยายามสร้างระบบทุนนิยมโดยรัฐของประเทศไทยจนทำให้เกิดระบบเศรษฐกิจไทยในยุคชาตินิยมทางเศรษฐกิจระหว่าง พ.ศ. ๒๔๗๕-๒๕๐๐ และปัจจัยเชิงโครงสร้างภายนอกประเทศ ได้แก่ กระแสของลัทธิโลกาภิวัตน์แบบล่าอาณานิคม โดยมีประเทศไทยในระบอบอำมาตยาธิปไตยเป็นปัจจัยตัวกลาง

กระแสโลกาภิวัตน์ชาลงเกิดขึ้นจากผลของสงครามโลกครั้งที่ ๑ และวิกฤติเศรษฐกิจโลกในปี พ.ศ. ๒๔๗๒-๒๔๗๓ กล่าวคือเศรษฐกิจโลกตกต่ำครั้งใหญ่ (Great Depression) เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอเมริกาเหนือและยุโรป ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๑ คือในปี พ.ศ. ๒๔๖๒ และแพร่กระจายความสูญเสียไปยังประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก รวมถึงประเทศไทยที่ได้ประสบผลกระทบดังกล่าวด้วยผลกระทบจากภาวะชาลงของกระแสโลกาภิวัตน์ผนวกกับการเกิดปัญหาวิกฤติการณ์การผลิตข้าวภายในประเทศ เช่น วิกฤติการณ์ในปี พ.ศ. ๒๔๖๒-๒๔๖๓ ซึ่งเกิดจากโครงสร้างการผลิตที่ขึ้นอยู่กับภาวะธรรมชาติ ทำให้ไทยผลิตข้าวได้ในปริมาณต่ำจึงมีการส่งออกข้าวไปต่างประเทศลดลงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นพร้อม ๆ กันของวิกฤติการณ์ภายในประเทศและวิกฤติการณ์ภายนอกประเทศดังกล่าวนี้ได้นำมาสู่การเกิดวิกฤติการณ์ทางการคลังภายในประเทศ อันเนื่องมาจากการขยายตัวของรายจ่ายและการตกต่ำของการจัดเก็บรายได้ของประเทศ เช่น ค่าใช้จ่ายที่ใช้ในการปฏิรูประบบราชการ ค่าใช้จ่ายของราชสำนัก ปัญหาการจัดเก็บภาษีที่ดินและวิกฤติการณ์ทางการคลังได้พัฒนารุนแรงขึ้นจนนำไปสู่การปลดข้าราชการ และในที่สุดกลุ่มผู้นำราชการก็กลับมาล้มระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่เรียกว่า การเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ หลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองเพื่อโค่นล้มระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์แล้ว กลุ่มเจ้าถูกผลักดันออกจากความเป็นชนชั้นนำทางการเมือง และชนชั้นนำข้าราชการ ซึ่งประกอบด้วย ข้าราชการทหารและข้าราชการพลเรือนได้กลายมาเป็นชนชั้นนำทางการเมืองในระบอบอำมาตยาธิปไตย (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, ๒๕๔๖, หน้า ๑๓๙-๑๔๓)

ชนชั้นนำข้าราชการดังกล่าวยังได้เข้ามามีบทบาททางด้านเศรษฐกิจภายใต้เงื่อนไขทางเศรษฐกิจการเมืองที่สำคัญ ๔ ประการ คือ

ประการที่ ๑ การแก้ไขสนธิสัญญาเบาว์ริง ทำให้ไทยสามารถยกระดับภาษีศุลกากรของประเทศในปี พ.ศ. ๒๔๗๐ ได้ เงื่อนไขนี้ช่วยลดการแข่งขันที่รุนแรงจากการนำสินค้าเข้าของประเทศตะวันตก

ประการที่ ๒ ปัญหาภาวะเศรษฐกิจโลกตกต่ำ ทำให้การลงทุนจากต่างประเทศรวมถึงการนำสินค้าเข้าลดลง

ประการที่ ๓ กระแสความคิดในหมู่ชนชั้นนำของไทยที่รับรู้ถึงข้อจำกัดของการพัฒนาเศรษฐกิจบนฐานการผลิตข้าวส่งออก เช่น ปัญหาราคาข้าวตกต่ำตามภาวะตลาดโลก

ประการที่ ๔ มีการจดทะเบียนธุรกิจโดยนายทุนเงินอย่างกว้างขวางในประเทศจากการที่รัฐยอมรับสถานภาพทางกฎหมายของกิจการธุรกิจโดยการออกพระราชบัญญัติ พ.ศ. ๒๔๖๘

ภายใต้เงื่อนไขดังกล่าวชนชั้นนำข้าราชการตัดสินใจนำรัฐไทยเข้าสู่การประกอบกิจการธุรกิจแบบรัฐพาณิชย์เพื่อต่อต้านนายทุนเงินและจัดการครอบงำของนายทุนยุโรปโดยการใช้อุดมการณ์ชาตินิยมเป็นเครื่องมือในการเคลื่อนไหวเชิงนโยบาย การประกอบธุรกิจของรัฐไทย

ภายใต้อุดมการณ์ชาตินิยมได้นำมาสู่การก่อรูปของระบบทุนนิยมโดยรัฐ (สุธี ประศาสน์เศรษฐ, ๒๕๒๕, หน้า ๑๓-๑๔)

ทุนนิยมโดยรัฐเป็นโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่รัฐเข้ามาประกอบการทางธุรกิจโดยยังคงไว้ซึ่งกรรมสิทธิ์เอกชน (Private Property) ดังนั้นภายใต้โครงสร้างทุนนิยมโดยรัฐจึงยังพบบทบาทของทุนหลักที่เป็นทั้งเอกชนและรัฐคือ โครงสร้างของทุนหลักสามขาในช่วงเศรษฐกิจชาตินิยมมีความแตกต่างจากโครงสร้างทุนหลักสามขาในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ คือโครงสร้างเดิมที่ประกอบด้วย ทุนยุโรป ทุนเจ้า และทุนจีน เกิดการปรับเปลี่ยนโครงสร้างภายใน โดยการจำกัดบทบาทของทุนยุโรปและทุนจีน รวมถึงแยกทุนเจ้าออกจากอำนาจรัฐ หลังจากนั้นทุนข้าราชการได้เข้ามาเป็นทุนหลักในช่วงนี้ (Suehiro, 1989, pp. 280-281)

ทุนข้าราชการเป็นกลุ่มชั้นนำข้าราชการที่ควบคุมรัฐวิสาหกิจ ซึ่งแต่เดิมเป็นกิจการที่ผลิตอุตสาหกรรมโดยการครอบครองของทุนจีนและทุนยุโรป อย่างไรก็ตามภายใต้เศรษฐกิจชาตินิยมก็ยังพบพลวัตรของนายทุนจีน คือ นายทุนจีนได้หันไปประกอบกิจการธนาคารและนำเข้าสินค้าอุตสาหกรรมและส่งออกสินค้าเกษตร

การประกอบการแบบรัฐพาณิชย์ภายใต้โครงสร้างของทุนนิยมโดยรัฐโดยมีกระแสชาตินิยมที่มุ่งต่อต้านการครอบงำของตะวันตกและพ่อค้าจีน ชนชั้นนำข้าราชการได้กำหนดนโยบายรัฐวิสาหกิจเพื่อเป็นแนวทางในการสะสมทุนที่นำโดยรัฐ นโยบายรัฐวิสาหกิจในช่วงแรก (พ.ศ. ๒๔๗๕-๒๔๙๐) เป็นนโยบายเกี่ยวกับการจัดตั้งรัฐวิสาหกิจจากกิจการที่ได้ดำเนินการมาแล้ว นอกจากนี้ยังอาศัยการโอนกิจการเอกชนต่างชาติมาเป็นของรัฐ ตามพระราชบัญญัติว่าด้วยชนศัตรูและทรัพย์สินของชนศัตรู พ.ศ. ๒๔๘๕ นโยบายในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ (พ.ศ. ๒๔๙๐-๒๕๐๐) รัฐได้ขยายการจัดตั้งรัฐวิสาหกิจเพิ่มมากขึ้นจนเรียกได้ว่ายุคทองของรัฐวิสาหกิจของไทย (ไตรรัตน์ โภคพลากรณ์, ๒๕๓๐, หน้า ๑๗๔ - ๑๗๘)

เงื่อนไขของกระแสโลกาภิวัตน์ที่มีผลต่อการประกอบการแบบรัฐพาณิชย์ของรัฐวิสาหกิจก็คือ เมื่อกระแสโลกาภิวัตน์แบบล่าอาณานิคมของลัทธิจักรวรรดินิยมในเอเชียลดต่ำลง จนไม่สามารถส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศไทยได้ เนื่องจากวิกฤติเศรษฐกิจโลกที่เกิดขึ้นในอเมริกาเหนือและยุโรปช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๑ ทำให้ประเทศต่าง ๆ ต้องฟื้นฟูประเทศและระบบเศรษฐกิจ ในขณะเดียวกันได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศไทยในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ จึงเปิดโอกาสให้รัฐไทยกลับมามีบทบาทในการประกอบธุรกิจแบบรัฐพาณิชย์เพื่อแสวงหารายได้ตามอุดมการณ์ชาตินิยมอีกครั้งหนึ่ง กล่าวคือ เมื่อชนชั้นนำข้าราชการซึ่งประกอบด้วยข้าราชการทหารและข้าราชการพลเรือนพัฒนามาบทบาทขึ้นเป็นนายทุนข้าราชการ ต้องการแสวงหารายได้ให้แก่กลุ่มของตน ทำให้ต้องเข้าไปมีบทบาทแทรกแซงระบบเศรษฐกิจมากขึ้น ด้วยการประกอบธุรกิจแบบรัฐพาณิชย์เป็นจำนวนมาก ดังนั้นในยุคนี้จึงพบว่า รัฐมีบทบาทในการประกอบรัฐพาณิชย์เป็นหลัก

ส่วนบทบาทของรัฐในการสร้างโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจและกิจการประเภธสาธาณูปโภค เพื่อส่งเสริมการประกอบธุรกิจนั้น พบว่ารัฐได้ให้ความสำคัญน้อยลง กล่าวคือรัฐไทยในยุคชาตินิยมได้ดำเนินการปรับปรุงกิจการสาธารณูปโภคต่อเนื่องจากที่รัฐในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้ริเริ่มไว้

บทบาทในการประกอบธุรกิจของรัฐไทยในยุคพัฒนา

เมื่อนโยบายเศรษฐกิจชาตินิยมสิ้นสุดลง ในปี พ.ศ. ๒๕๐๐ จะพบว่าบทบาทในการประกอบธุรกิจของรัฐไทยได้ปรับเปลี่ยนมาใช้นโยบายการเปิดเสรีรัฐวิสาหกิจ ปัจจัยสำคัญที่ทำให้บทบาทของรัฐด้านเศรษฐกิจเปลี่ยนไป คือ ปัจจัยเชิงโครงสร้างเศรษฐกิจภายในประเทศ ซึ่งได้แก่ระบบเศรษฐกิจไทย ในยุคการวางแผนเศรษฐกิจ ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๐๔-๒๕๓๔ และการเป็นรัฐพัฒนาแบบจำกัดที่ปรับเปลี่ยนไปสู่รัฐที่มีบทบาทจำกัด (Minimalist State) และนำไปสู่การพัฒนาแบบทุนนิยมโดยภาคเอกชน และปัจจัยเชิงโครงสร้างเศรษฐกิจภายนอกประเทศ ได้แก่ กระแสโลกาภิวัตน์ยุคใหม่ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ โดยมีรัฐราชการในยุคพัฒนาเป็นปัจจัยตัวกลาง

บทบาทในการประกอบกิจการรัฐวิสาหกิจของรัฐไทยในยุคพัฒนาพบว่า เมื่อสงครามโลกครั้งที่ ๒ สิ้นสุดลง เป็นเวลาเดียวกันที่กระแสโลกาภิวัตน์ได้ขยายตัวขึ้นอีกครั้งหนึ่ง โดยมีทุนนิยมอเมริกาเป็นศูนย์กลาง ส่งผลให้รัฐราชการในยุคพัฒนาของไทยต้องมีปฏิสัมพันธ์กับกระแสโลกาภิวัตน์ในระบบทุนนิยมโลกอีกครั้งหนึ่ง และนำไปสู่การพัฒนาแบบทุนนิยมโดยภาคเอกชนในท้ายที่สุด ทำให้รัฐต้องยุติบทบาททางเศรษฐกิจลงและปล่อยให้ภาคเอกชนเข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจตามแนวทางเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่และปฏิบัติตามโครงการพัฒนาการของรัฐ สำหรับประเทศไทยที่คณะทำงานของธนาคารโลกแนะนำ คือ รัฐจะไม่ดำเนินกิจการลงทุนใหม่และจะต้องพยายามยุบรัฐวิสาหกิจต่าง ๆ ที่มีอยู่ รัฐต้องส่งเสริมการลงทุนภาคเอกชน โดยจัดให้มีบริการสาธารณะต่าง ๆ เพื่ออำนวยความสะดวกต่อการลงทุนของเอกชน เช่น การสร้างถนน พลังงานไฟฟ้า การชลประทาน การสื่อสาร การคมนาคมขนส่ง เป็นต้น และท้ายที่สุดคือรัฐควรให้ความสำคัญต่อกิจกรรมอุตสาหกรรมโรงงาน และหากได้รับการส่งเสริมให้ดีพอ การลงทุนต่างชาติจะทำให้เกิดการพัฒนาอุตสาหกรรมภายในประเทศ โดยผ่านการถ่ายทอดเทคโนโลยี และจะช่วยให้ประเทศสามารถพัฒนาไปได้ทั้งในด้านอุตสาหกรรมและเกษตรกรรม

ดังนั้น รัฐไทยในยุคพัฒนาจึงมีนโยบายสนับสนุนให้เอกชนเข้าไปมีบทบาทในการลงทุน โดยรัฐมีบทบาทในการสร้างโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติรัฐบาลได้กำหนดนโยบายและแนวทางดำเนินงานของรัฐวิสาหกิจไว้ คือ รัฐจะดำเนินกิจการรัฐวิสาหกิจเฉพาะกิจการที่เกี่ยวกับสาธารณูปโภคเพื่อประโยชน์ต่อเศรษฐกิจและสังคมส่วนรวม ความมั่นคงของชาติและเพื่อหารายได้ของประเทศเท่านั้น รัฐจะไม่จัดตั้งรัฐวิสาหกิจขึ้นใหม่

เว้นแต่ที่จำเป็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมโดยแท้จริงเท่านั้นและจะดำเนินนโยบายให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐที่จะส่งเสริมการลงทุนของเอกชน (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ, ๒๕๑๐, หน้า ๖-๗)

ด้วยเหตุนี้จึงทำให้บทบาทในการประกอบการแบบรัฐพาณิชย์เพื่อแสวงหารายได้ตามที่เกิดขึ้นในยุคชาตินิยมลดลง ในขณะที่บทบาทในการสร้างโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจมีสัดส่วนสูงขึ้น กล่าวคือในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑-๔ (พ.ศ. ๒๕๐๔-๒๕๒๔) รัฐมีนโยบายในการส่งเสริมการลงทุนภาคเอกชนโดยใช้ยุทธศาสตร์การผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้าและการถอนตัวออกจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจของรัฐ ส่วนในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๕-๘ (พ.ศ. ๒๕๒๕-๒๕๔๔) รัฐมีนโยบายสนับสนุนการลงทุนภาคเอกชนสาขาอุตสาหกรรม โดยใช้ยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก และยังคงมีการเพิ่มบทบาทภาคเอกชนในรัฐวิสาหกิจอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นจึงปรากฏว่าในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑-๘ มีรัฐวิสาหกิจถูกยุบ เลิก จำหน่ายจ่ายโอน และขายกิจการเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก

บทบาทในการประกอบธุรกิจของรัฐไทยหลังวิกฤตเศรษฐกิจภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ของลัทธิเสรีนิยมใหม่

หลังจากเกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจปี พ.ศ. ๒๕๔๐ เราพบว่าบทบาทการประกอบธุรกิจของรัฐไทยได้ปรับเปลี่ยนบทบาทไปเป็นการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ (Corporatization) เพื่อนำไปสู่การแปรรูปเป็นของเอกชน (Privatization) โดยมีปัจจัยเชิงโครงสร้างเศรษฐกิจภายในประเทศได้แก่ระบบเศรษฐกิจไทยหลังวิกฤตทางเศรษฐกิจปี ๒๕๔๐ ที่ทำให้รัฐไทยก้าวเข้าสู่ยุครัฐที่มีบทบาทจำกัด (Minimalist state) และปัจจัยภายนอกประเทศ ได้แก่ กระแสโลกาภิวัตน์ในยุคเสรีนิยมใหม่เป็นปัจจัยกำกับบทบาทของรัฐ ในขณะที่ปัจจัยตัวกลางยังคงเป็นรัฐราชการในยุคพัฒนาที่นำโดยกลุ่มเทคโนโลยี เนื่องจากเป็นยุคที่มีการปรับตัวเพื่อรักษาบทบาทการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติไว้

อุดมการณ์เสรีนิยมใหม่เป็นกลุ่มนโยบายทางเศรษฐกิจที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายและยาวนาน โดยเฉพาะคำว่าเสรีนิยมถูกใช้ในความหมายต่าง ๆ เช่น แนวคิดทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ต่อมาเมื่อสังคมโลกถูกเชื่อมเข้าด้วยกันด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศ แนวคิดเสรีนิยมจึงถูกปรับขึ้นใหม่ โดยเรียกว่า แนวคิดเสรีนิยมสมัยใหม่ (Neo-Liberalism) กระแสโลกาภิวัตน์ของลัทธิเสรีนิยมใหม่เป็นอุดมการณ์ของระบบทุนนิยมโลก ซึ่งเป็นระบบเศรษฐกิจโลกที่ทำให้ทุนต่างชาติเคลื่อนไหวอย่างไร้พรมแดน ซึ่งเป็นโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจ ทุนนิยมที่เติบโตอย่างรวดเร็วในระดับโลก รวมทั้งการพยายามผลักดันแนวคิดเสรีประชาธิปไตย (Liberal Democracy) ให้เป็นกติกาทางการเมืองระหว่างประเทศและกระแสโลกาภิวัตน์ของลัทธิเสรีนิยมใหม่ได้เข้ามามีบทบาท

ในประเทศไทยในช่วงที่ทุนข้ามชาติได้เข้ามามีบทบาทในโครงสร้างทุนหลักของเศรษฐกิจไทย ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๓๔-๒๕๓๖ ซึ่งเป็นช่วงเดียวกับที่กลุ่มเทคโนโลยีในแครตไทยได้สนับสนุนข้อเสนอของ ธนาคารโลกและกองทุนการเงินระหว่างประเทศในการให้ไทยเปิดเสรีทางการเงิน พร้อม ๆ กับการตอบรับจากนักธุรกิจการเงินของไทย ทำให้มีเงินลงทุนระหว่างประเทศไหลเวียนเข้าออกได้อย่างเสรี

ปัจจัยเชิงโครงสร้างเศรษฐกิจภายในประเทศ ได้แก่ ระบบเศรษฐกิจไทยหลังวิกฤตทางเศรษฐกิจปี ๒๕๔๐ ที่ทำให้รัฐไทยปรับเข้าสู่ยุครัฐที่มีบทบาทจำกัด (Minimalist State) อย่างแท้จริง เนื่องจากรัฐไทยถูกจำกัดบทบาททางเศรษฐกิจจากองค์กรเหนือรัฐ (Supranational) ได้แก่ กองทุนการเงินระหว่างประเทศซึ่งรัฐไทยขอรับความช่วยเหลือทางวิชาการและการเงินและต้องยอมปฏิบัติตามเงื่อนไขและข้อกำหนดของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ และการแปรรูปรัฐวิสาหกิจเป็นเงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งที่รัฐไทยต้องปฏิบัติตาม

กระแสโลกาภิวัตน์ในยุคเสรีนิยมใหม่ เป็นปัจจัยที่มีผลกระทบต่องบพหุในการประกอบธุรกิจของรัฐไทยหลังวิกฤตเศรษฐกิจ ซึ่งทำให้รัฐไทยต้องกำหนดนโยบายการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ และมีบทบาทต่อระบบเศรษฐกิจไทย ซึ่งคลี่คลายลงในสมัยรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ กล่าวคือ กระแสโลกาภิวัตน์ในยุคเสรีนิยมใหม่เป็นพัฒนาการจากแนวคิดเสรีนิยมที่รัฐไทยรับเข้ามาโดยพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ซึ่งดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๓๑-๒๕๓๔ จากการดำเนินนโยบายต่างประเทศกับประเทศเพื่อนบ้านโดยเฉพาะประเทศในกลุ่มอินโดจีน เช่น การประสานงานให้มีการเจรจาความร่วมมือระหว่างเขมร ๔ ฝ่าย เพื่อยุติการสู้รบและสนับสนุนให้มีการจัดตั้งรัฐบาลประเทศกัมพูชา เป็นต้น นโยบายต่างประเทศของรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย คือ นโยบายเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า (Change the battlefield to the field of trade policy)

ผลของนโยบายดังกล่าวนี้ ทำให้เศรษฐกิจไทยเติบโตขึ้นอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ต้นทศวรรษที่ ๒๕๓๐ จนถึงปี พ.ศ. ๒๕๓๘ จนกลายเป็นสภาวะการแผ่ขยายตัวอย่างรวดเร็วทางเศรษฐกิจและเป็นสาเหตุในการเกิดภาวะเศรษฐกิจฟองสบู่ของไทยในเวลาต่อมา (สุวินัย ภรณวลัย, ๒๕๔๑, หน้า ๗๖)

ในช่วงต้นนั้นโครงสร้างเศรษฐกิจของรัฐไทยมีลักษณะแบบทุนนิยมพอเพียง (Sufficiency Capitalism) ทุนนิยมพอเพียงเป็นระบบเศรษฐกิจที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการมีจริยธรรมของผู้ประกอบการรู้จักพอ ไม่เน้นไปที่การบริโภคการใช้จ่ายหรือใช้สินค้าให้มาก และไม่เพิ่มการผลิตให้มากเพราะจะทำให้เกิดการจ้างงานมากขึ้น การถูกกดขี่แรงงานก็จะมีมากขึ้น

ภายใต้นโยบายเศรษฐกิจพอเพียง การก่อรูปของทุนนิยมพอเพียงเป็นการตอบโต้ปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจ ปี ๒๕๔๐ ที่พัฒนามาพร้อมกับการเข้ามาของกระแสโลกาภิวัตน์ กล่าวคือเมื่อ

ธนาคารแห่งประเทศไทยได้ยกเลิกเพดานดอกเบี้ยเงินกู้และผ่อนคลายการควบคุมการบริวรรตเงินตราในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๓๓-๒๕๓๕ และยังคงผูกติดค่าเงินบาทอยู่กับเงินสกุลดอลลาร์สหรัฐ ฯ ในอัตรา ๒๕.๐๐ บาท ต่อ ๑ ดอลลาร์ ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้เงินทุนไหลเข้าออกในระบบเศรษฐกิจไทยได้ โดยปราศจากความเสี่ยงจากอัตราแลกเปลี่ยน ต่อมาธนาคารแห่งประเทศไทยได้อนุมัติให้ธนาคารพาณิชย์ของไทยและต่างประเทศประกอบธุรกรรมวิเทศธนกิจ ในปี พ.ศ. ๒๕๓๖ นับได้ว่าเป็นมาตรการในการเปิดเสรีทางการเงินของธนาคารแห่งประเทศไทยอย่างเป็นทางการ

ในการเปิดเสรีทางการเงินของธนาคารแห่งประเทศไทยในครั้งนี้ ทำให้มีนักลงทุนต่างชาติเข้ามาลงทุนร่วมกับทุนเอกชนในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก เช่น ทุนญี่ปุ่นและทุนฮ่องกง เป็นต้น นอกจากนี้ผลจากการอนุญาตให้ธนาคารพาณิชย์ประกอบธุรกรรมวิเทศธนกิจยังทำให้ผู้ประกอบการด้านอสังหาริมทรัพย์ไทยมีแหล่งเงินทุนใหม่ที่มีอัตราดอกเบี้ยต่ำกว่าในประเทศ ดังนั้นจะพบว่าหลังจากได้มีการเปิดเสรีทางการเงินในปี พ.ศ. ๒๕๓๖ แล้วปรากฏว่ามีการเคลื่อนย้ายเงินทุนปริมาณมากถึง ๕๑๗.๖๙ พันล้านบาท ในปี พ.ศ. ๒๕๓๘ และอัตราร้อยละ ๙๐ ของเงินทุนดังกล่าวเป็นการนำเข้าของภาคเอกชน การเคลื่อนย้ายของเงินทุนดังกล่าว ทำให้แหล่งเงินทุนด้านอสังหาริมทรัพย์มีปริมาณมาก จนทำให้สินค้าตกอยู่ในภาวะล้นตลาดและเป็นการกระตุ้นให้เศรษฐกิจฟองสบู่ขยายตัวมากขึ้น (สุวินัย ภรณวลัย, ๒๕๔๑, หน้า ๗๗-๗๙)

ผลจากการลงทุนด้านอสังหาริมทรัพย์ที่มีปริมาณมาก ทำให้อสังหาริมทรัพย์กลายเป็นสินค้าล้นตลาด เช่น ที่ดิน อาคารชุด อาคารพาณิชย์ หมู่บ้าน และทาวเฮ้าส์ เป็นต้น ทำให้เกิดหนี้สินในภาคอสังหาริมทรัพย์เพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก และหนี้สินดังกล่าวนี้พบว่าส่วนหนึ่งเป็นหนี้สินที่เกิดจากการซื้อที่ดินไว้เพื่อผลกำไรโดยไม่สามารถสร้างมูลค่าใด ๆ เกิดขึ้นในระบบเศรษฐกิจและกลายเป็นหนี้เสียในเวลาต่อมา

ต่อมาเมื่อประเทศไทยประสบกับปัญหานี้สิน ปัญหาดุลการค้าและดุลบัญชีเดินสะพัดที่ขาดดุลอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับภาวะชะงักงันของการส่งออก ในปี พ.ศ. ๒๕๓๙ เนื่องจากเงินบาทมีค่าแข็งขึ้นตามสกุลเงินดอลลาร์สหรัฐ ฯ และทำให้ประเทศไทยสูญเสียความสามารถแข่งขันในการส่งออก รวมทั้งการเกิดภาวะเงินบาทขาดความน่าเชื่อถือในตลาดโลก เนื่องจากเกิดภาวะเงินเฟ้ออย่างต่อเนื่อง ภาวะการดังกล่าวส่งผลต่อความเชื่อมั่นของนักลงทุนต่างชาติและนำไปสู่การไหลออกของเงินทุนอย่างรวดเร็ว ธนาคารแห่งประเทศไทย ต้องนำเงินทุนสำรองระหว่างประเทศออกมาซื้อเงินบาทตลอดเวลาเพื่อรักษาความต้องการเงินบาทในตลาดไม่ให้หมดไป เมื่อปริมาณเงินที่ธนาคารแห่งประเทศไทยใช้รักษาความต้องการเงินบาทหมดลง จึงถูกโจมตีค่าเงินอย่างหนักเมื่อทุนสำรองของประเทศหมดลงในปลายเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๐ ธนาคารแห่งประเทศไทยจึงประกาศใช้อัตราแลกเปลี่ยนระบบลอยตัวให้ค่าเงินบาทเคลื่อนไหวได้อย่างอิสระ

ตามกลไกการตลาดระดับโลก ทำให้ค่าเงินบาทอ่อนลงไปอยู่ที่อัตราแลกเปลี่ยน ๒๙.๐๐ บาท ต่อ ๑ ดอลลาร์สหรัฐ ฯ และอ่อนลงไปอยู่ที่อัตราแลกเปลี่ยน ๕๙.๐๐ บาท ต่อ ๑ ดอลลาร์สหรัฐ ฯ ในอีกหกเดือนต่อมา ความผันผวนของค่าเงินดังกล่าวนี้ส่งผลให้ผู้ประกอบธุรกิจปรับตัวไม่ทัน ทำให้เกิดภาวะเศรษฐกิจแบบฟองสบู่แตกและนำไปสู่ปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจปี ๒๕๔๐

เมื่อประเทศไทยประสบปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ทำให้ประเทศไทยต้องขอรับความช่วยเหลือทางวิชาการและการเงินจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ เป็นวงเงิน ๑๗.๒ พันล้านเหรียญดอลลาร์สหรัฐ ฯ ในระยะเวลา ๓ ปี ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๔๒ และการเบิกถอนเงินช่วยเหลือจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศแต่ละครั้งประเทศไทยต้องปฏิบัติตามแนวนโยบายที่กำหนดไว้ในหนังสือแสดงเจตจำนงขอความช่วยเหลือทางวิชาการและการเงิน คือ การแปรรูปรัฐวิสาหกิจ ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งที่ระบุไว้ในหนังสือแสดงเจตจำนงขอความช่วยเหลือทางวิชาการและการเงิน (นันท์วัฒน์ บรรณานันท์, ๒๕๔๔, หน้า ๗๔-๗๕)

ต่อมาหลังจากที่รัฐไทยในช่วงรัฐบาลทหารในยุคพัฒนาตอบรับปัจจัยเชิงโครงสร้างภายนอกด้วยการขอรับความช่วยเหลือทางวิชาการและการเงินจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศและต้องยอมปฏิบัติตามเงื่อนไขและข้อกำหนดของกองทุนการเงินระหว่างประเทศดังกล่าวแล้ว รัฐไทยได้เริ่มต้นแปรรูปรัฐวิสาหกิจเพื่อการแปรรูปเป็นของเอกชนอย่างเป็นรูปธรรม ด้วยการปฏิรูปกฎหมายเพื่อเปิดโอกาสให้ภาคเอกชนสามารถเข้ามาจับบทบาทในรัฐวิสาหกิจและลดบทบาทของรัฐลงโดยมีเครื่องมือสำคัญในการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ คือ พระราชบัญญัติทุนรัฐวิสาหกิจ พ.ศ. ๒๕๔๒

ตัวอย่างรัฐวิสาหกิจประเภทโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจด้านสาธารณูปโภคที่รัฐบาลได้ดำเนินการแปลงสภาพเป็นบริษัทจำกัด และอยู่ในระหว่างรอการนำหุ้นเข้าจดทะเบียนและกระจายหุ้นในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย คือองค์การโทรศัพท์แห่งประเทศไทย ได้จดทะเบียนเป็นบริษัท ทศท คอร์ปอเรชั่น จำกัด (มหาชน) เมื่อวันที่ ๓๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๔๕ ต่อมาได้จดทะเบียนเปลี่ยนชื่อเป็นบริษัท ทีโอที จำกัด (มหาชน) เมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๔๘ โดยมีบริษัทต่าง ๆ ได้เข้าไปทำสัญญาร่วมการทำงานและร่วมลงทุน เช่น บริษัท ทูท คอร์ปอเรชั่น จำกัด (มหาชน) ทำสัญญาร่วมการทำงานและร่วมลงทุนขยายบริการโทรศัพท์เขตนครหลวง และบริษัท ทีทีแอนด์ที จำกัด (มหาชน) ทำสัญญาร่วมการทำงานและร่วมลงทุนขยายบริการโทรศัพท์เขตภูมิภาค เป็นต้น

เมื่อพิจารณากรอบแนวคิดในการวิเคราะห์จะพบว่า เมื่อปัจจัยภายนอกประเทศ ได้แก่ ปัจจัยจากกระแสโลกาภิวัตน์ในยุคเสรีนิยมใหม่รุนแรงขึ้นอีกครั้งหนึ่งแพร่กระจายเข้ามาในประเทศไทย และมีปฏิสัมพันธ์กับปัจจัยภายในประเทศได้แก่ โครงสร้างเศรษฐกิจไทยหลังวิกฤตทางเศรษฐกิจปี ๒๕๔๐ ทำให้รัฐไทยในช่วงรัฐบาลทหารในยุคพัฒนาซึ่งเป็นปัจจัยตัวกลางต้องปรับ

เปลี่ยนโครงสร้างเศรษฐกิจตอบรับกระแสโลกาภิวัตน์ในยุคเสรีนิยมใหม่ด้วยการปรับเปลี่ยนบทบาทในการประกอบธุรกิจ จากการเปิดเสรีรัฐวิสาหกิจเป็นการประกอบธุรกิจโดยใช้นโยบายการแปรสภาพรัฐวิสาหกิจเพื่อการแปรรูปเป็นของเอกชน กล่าวคือกระแสโลกาภิวัตน์ในยุคเสรีนิยมใหม่เป็นปัจจัยภายนอกได้แพร่กระจายเข้ามาในประเทศไทยพร้อม ๆ กับเงื่อนไขต่าง ๆ ของกองทุนการเงินระหว่างประเทศและธนาคารโลกผลักดันให้เกิดการรับหลักการของลัทธิเสรีนิยมใหม่และการตั้งเป็นเงื่อนไขในการให้กู้เงินว่า ประเทศไทยจะต้องปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจด้วยการแปรรูปรัฐวิสาหกิจและให้มีการเปิดเสรีการค้าและบริการ ด้วยเหตุนี้รัฐไทยจึงปรับเปลี่ยนบทบาทในการประกอบธุรกิจ โดยใช้นโยบายการแปรสภาพรัฐวิสาหกิจเพื่อการแปรรูปเป็นของเอกชนดังกล่าว

บทสรุป

ผลการศึกษามหาบทในการประกอบธุรกิจของรัฐไทยในกระแสโลกาภิวัตน์หลังสนธิสัญญาเบาว์ริง สามารถสรุปผลตามกรอบแนวการวิเคราะห์ในภาพรวมจากพัฒนาการของบทบาทการประกอบธุรกิจของรัฐไทยได้เป็น ๔ ยุคดังนี้

ยุคที่ ๑ บทบาทในการประกอบธุรกิจของรัฐไทยหลังสนธิสัญญาเบาว์ริงภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พบว่าหลังจากที่รัฐไทยได้ทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ในปี พ.ศ. ๒๓๙๘ แล้วทำให้รัฐไทยปรับเปลี่ยนบทบาทในการประกอบธุรกิจด้านการค้าต่างประเทศมาเป็นนโยบายการเปิดการค้าเสรี ปัจจัยเชิงโครงสร้างที่มีผลต่อการปรับเปลี่ยนบทบาทของรัฐดังกล่าว ได้แก่ ปัจจัยภายในประเทศ ได้แก่ ระบบเศรษฐกิจภายในประเทศแบบเศรษฐกิจการพาณิชย์เพื่อการส่งออกที่เป็นผลจากสนธิสัญญาเบาว์ริง และปัจจัยภายนอกประเทศ ได้แก่ การเข้ามาของกระแสโลกาภิวัตน์หลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงยุคล่าอาณานิคม การปรับบทบาทของรัฐไทยใหม่ภายใต้โครงสร้างอำนาจแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เปลี่ยนจากการเป็นรัฐพาณิชย์ที่เน้นการค้าต่างประเทศมาสู่การเน้นบทบาทในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจและระบบสาธารณูปโภค เช่น บทบาทการขุดคลองและชลประทาน การสร้างถนนและการคมนาคม การดำเนินกิจการไฟฟ้า และรถไฟ เป็นต้น จากการศึกษาพบว่าบทบาทด้านรัฐพาณิชย์ ทำให้รัฐไทยต้องแสวงหารายได้จากวิธีการอื่นคือการปรับปรุงระบบภาษีอากรหรือการให้เช่าทรัพย์สินของหลวง เป็นต้น

ยุคที่ ๒ บทบาทในการประกอบธุรกิจของรัฐไทยในยุคชาตินิยม พบว่า หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ เป็นต้นมาบทบาทในการประกอบธุรกิจของรัฐไทยตกอยู่ในการควบคุมดูแลของคณะรัฐบาลในระบบอำมาตยาธิปไตย ซึ่งมีชนชั้นนำข้าราชการเป็นผู้บริหารราชการแผ่นดินตามนโยบายการประกอบการรัฐวิสาหกิจ ปัจจัยสำคัญที่ทำให้มีการเปลี่ยนบทบาทของรัฐดังกล่าว ได้แก่ ปัจจัยเชิงโครงสร้างเศรษฐกิจภายในประเทศคือ ความพยายามสร้างระบบทุนนิยมโดยรัฐของรัฐไทยจนทำให้เกิดระบบเศรษฐกิจไทยในยุคชาตินิยมทางเศรษฐกิจ ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๗๕-๒๕๐๐

และปัจจัยเชิงโครงสร้างภายนอกประเทศคือกระแสชาลงของโลกาภิวัตน์แบบล่าอาณานิคม บทบาทในการประกอบธุรกิจของประเทศไทยในยุคชาตินิยมนี้เป็นการกลับมามีบทบาทในการประกอบธุรกิจแบบรัฐพาณิชย์โดยอาศัยรัฐวิสาหกิจ ในขณะที่เดียวกันก็ยังคงสานต่องานด้านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจและระบบสาธารณูปโภคที่ดำเนินมาตั้งแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เช่น การชลประทาน การรถไฟ การสร้างถนน เป็นต้น

ยุคที่ ๓ บทบาทในการประกอบธุรกิจของประเทศไทยในยุคพัฒนา พบว่าเมื่อนโยบายเศรษฐกิจชาตินิยมสิ้นสุดลง ในปี พ.ศ. ๒๕๐๐ บทบาทในการประกอบธุรกิจของประเทศไทยได้ปรับเปลี่ยนโดยมีปัจจัยเชิงโครงสร้างเศรษฐกิจภายในประเทศ ซึ่งได้แก่ ระบบเศรษฐกิจไทยในยุคของการวางแผนเศรษฐกิจ ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๐๔-๒๕๓๒ และการเป็นรัฐพัฒนาแบบจำกัดที่ปรับเปลี่ยนไปสู่รัฐที่มีบทบาทจำกัดและนำไปสู่การพัฒนาาระบบทุนนิยมโดยภาคเอกชน และปัจจัยเชิงโครงสร้างเศรษฐกิจภายนอกประเทศ ได้แก่ กระแสโลกาภิวัตน์ยุคใหม่ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นตัวกำกับ บทบาทในการประกอบธุรกิจของประเทศไทยในยุคพัฒนาได้ปรับบทบาทการประกอบรัฐวิสาหกิจ ซึ่งแต่เดิมเป็นนโยบายแบบรัฐพาณิชย์เป็นบทบาทในการสร้างโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจเพื่อสนับสนุนธุรกิจภาคเอกชน เช่น การสร้างถนน ระบบไฟฟ้า การประปา และกิจการโทรคมนาคม เป็นต้น นอกจากนี้รัฐไทยยังมีหน้าที่ ในการสร้างโครงสร้างพื้นฐานทางสังคม เช่น สนับสนุนด้านการศึกษา ดูแลเรื่องอาชีพอาชีวนามัยและความปลอดภัยของประชาชน เป็นต้น

ยุคที่ ๔ บทบาทในการประกอบธุรกิจของประเทศไทยหลังวิกฤตเศรษฐกิจภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ของลัทธิเสรีนิยมใหม่ หลังจากเกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจพบว่า ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๐ เป็นต้นมาประเทศไทยได้ปรับเปลี่ยนบทบาทในการประกอบธุรกิจโดยใช้นโยบายการแปรรูปรัฐวิสาหกิจเพื่อการแปรรูปเป็นของเอกชน โดยมีปัจจัยเชิงโครงสร้างเศรษฐกิจภายในประเทศและภายนอกประเทศเป็นปัจจัยกำกับบทบาทดังกล่าว ปัจจัยเชิงโครงสร้างเศรษฐกิจภายในประเทศได้แก่ ระบบเศรษฐกิจไทยหลังวิกฤตทางเศรษฐกิจปี ๒๕๔๐ ที่ทำให้รัฐไทยก้าวเข้าสู่ยุครัฐที่มีบทบาทจำกัด ส่วนปัจจัยเชิงโครงสร้างเศรษฐกิจภายนอกประเทศได้แก่ กระแสโลกาภิวัตน์ในยุคเสรีนิยมใหม่ ปัจจัยเหล่านี้ล้วนมุ่งเน้นไปที่การแปรรูปรัฐวิสาหกิจเพื่อนำไปสู่การแปรรูปให้เป็นของเอกชน โดยอาศัยพระราชบัญญัติทุนรัฐวิสาหกิจ พ.ศ. ๒๕๔๒

จากบทสรุปดังกล่าวทำให้เห็นภาพบทบาทในการประกอบธุรกิจของประเทศไทยในกระแสโลกาภิวัตน์หลังสนธิสัญญาเบาว์ริงที่แตกต่างกันไปในแต่ละยุค กล่าวคือบทบาทในการประกอบธุรกิจของประเทศไทยในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ประเทศไทยได้ปรับเปลี่ยนบทบาทในการประกอบธุรกิจด้านการค้าต่างประเทศมาเป็นนโยบายการเปิดการค้าเสรี บทบาทในการประกอบธุรกิจของประเทศไทยในยุคชาตินิยมตกอยู่ในการควบคุมดูแลของคณะรัฐบาลในระบบอำมาตยาธิปไตยซึ่งมีชนชั้นนำข้าราชการเป็นผู้บริหารราชการแผ่นดินตามนโยบายการประกอบกิจการรัฐวิสาหกิจ

บทบาทในการประกอบธุรกิจของประเทศไทยในยุคพัฒนา ประเทศไทยเป็นรัฐพัฒนาแบบจำกัดที่นำไปสู่การพัฒนาแบบทุนนิยมโดยภาคเอกชน บทบาทในการประกอบธุรกิจของประเทศไทยหลังวิกฤตเศรษฐกิจภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ของลัทธิเสรีนิยมใหม่หลังจากเกิดวิกฤติทางเศรษฐกิจ ประเทศไทยได้ปรับเปลี่ยนบทบาทในการประกอบธุรกิจโดยใช้นโยบายการแปรรูปรัฐวิสาหกิจเพื่อการแปรรูปเป็นของเอกชน ส่วนบทบาทในการประกอบธุรกิจของประเทศไทยในอนาคตนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ ที่เข้ามามีผลกระทบ รวมทั้งภาวะการณ์เปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมและการเมืองที่จะเข้ามาปฏิสัมพันธ์กับนโยบายด้านเศรษฐกิจของประเทศไทยที่จะทำให้บทบาทในการประกอบธุรกิจของประเทศไทยเปลี่ยนไปในอนาคต

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (๒๕๖๐). ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๕ "หนังสือเรื่องทางพระราชไมตรีระหว่างกรุงจีนกับกรุงสยาม" พิมพ์แจกในงานศพนางนางโท พระยารณไชยชาญยุทธ (สุข โชติกะเสถียร) สมุหเทศาภิบาลมณฑลนครสวรรค์ ปีมะเส็งนพศก พ.ศ. ๒๔๖๐.
- _____. (๒๕๖๕). ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๒๗ "เรื่อง ไทยกับฝรั่งเศสเป็นไมตรีกันครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์" แปลจากภาษาฝรั่งเศส ของมองซิเออร์ ลันเย พระยาปฏิภาณพิเศษ พิมพ์ในงานพระราชเพลิงศพ พระยาเพชรพิไชย (เจิม อมาตยกุล). พระนคร: ไสภณพิพรรฒธนากร.
- _____. (๒๕๖๗). ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๓๒ จดหมายของมองซิเออร์วาเช (Vachet) บาทหลวงฝรั่งเศส ว่าด้วยเพราะเป็นไมตรีกับกรุงสยาม ยื่นต่อคณะเสนาบดีของประเทศฝรั่งเศส ค.ศ. ๑๙๔๕ (พ.ศ. ๒๔๖๔) พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพคุณหญิงเพชรพิไชย (ถนอม อมาตยกุล) ตจ. เมื่อปีจอ พ.ศ. ๒๕๖๗. พระนคร: ไสภณพิพรรฒธนากร.
- _____. (๒๕๗๓). ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๕๕ ว่าด้วยอังกฤษเข้ามาทำสัญญากับไทย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงพระนิพนธ์นายพันเอกพระสรายุทธสรสิทธิกับพระทำนุนิธิมล พิมพ์ช่วยในการปลงศพนายเด็ก ธนะโสภณ. พระนคร: ไสภณพิพรรฒธนากร.
- _____. (๒๕๗๔). ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๒ เรื่องทูตฝรั่งเศสมายังกรุงรัตนโกสินทร์ พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระยาสุรพิกิจปรีชา (ชื่น โชติกเสถียร). พระนคร: ไสภณพิพรรฒธนากร.
- ขุนวิจิตรมาตรา. (๒๕๑๖). ประวัติการค้าไทย (พิมพ์ครั้งที่ ๔). กรุงเทพฯ: บัณฑิตการพิมพ์.
- ชัยยงค์ ประดิษฐศิลป์. (๒๕๔๖). อดีต ปัจจุบันและอนาคตของรัฐวิสาหกิจไทย : การวิเคราะห์เชิงเศรษฐศาสตร์การเมือง. ชลบุรี: สาขารัฐศาสตร์, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (๒๕๐๖). ลัทธิธรรมนิยมต่าง ๆ (ฉบับหอสมุดแห่งชาติ). เล่มจบ. ธนบุรี: คลังวิทยา.
- ไตรรัตน์ โกดพลกรณ์. (๒๕๓๐). นโยบายของรัฐเกี่ยวกับรัฐวิสาหกิจไทย. เอกสารการสอนชุดวิชาการบริหารรัฐกิจ. หน่วยที่ ๑-๗. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- นันทวัฒน์ บรมานันท์. (๒๕๔๔). การแปรรูปรัฐวิสาหกิจไทย. (พิมพ์ครั้งที่ ๔). กรุงเทพฯ: วิญญูชน.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (๒๕๒๕). วัฒนธรรมกรรมสิทธิ์และวรรณกรรมรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- บังอร ปิยะพันธุ์. (๒๕๓๔). *ประวัติศาสตร์ไทย การปกครอง สังคม เศรษฐกิจ และความสัมพันธ์กับต่างประเทศก่อนสมัยสุโขทัย จนถึง พ.ศ. ๒๔๗๕*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา. (๒๕๕๓). *คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม*. กรุงเทพฯ: แสงดาว.
- ผ่องพันธุ์ สุภัทรพันธุ์. (๒๕๑๑). *การศึกษาทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเรื่องพระคลังสินค้า*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาประวัติศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (๒๕๕๐). *กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๒. (จัดพิมพ์ตามต้นฉบับหลวง)*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (๒๕๔๖). *พจนานุกรม พ.ศ. ๒๕๔๒*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- สังคีต พิริยะรังสรรค์. (๒๕๒๖). *ทุนนิยมขุนนางไทย (พ.ศ. ๒๔๗๕-๒๕๐๓)*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุธี ประศาสน์เศรษฐ. (๒๕๒๕). *วิวัฒนาการระบบเศรษฐกิจไทยในรอบ ๒๐๐ ปี*. บวจารย์สาร, ๙(๑), ๘-๒๓.
- สุวินัย ภรณวลัย. (๒๕๔๑). *ทุนนิยมฟองสบู่ : บทเรียนและทางรอด*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เสน่ห์ จามริก. (๒๕๒๙). *การเมืองไทยกับพัฒนาการรัฐธรรมนูญ*. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ. (๒๕๑๐). *แผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๑๐-๒๕๑๔*. พระนคร: สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี.
- อาภิรา, ชูเออีโร. (๒๕๔๙). *การสะสมทุนและการพัฒนาอุตสาหกรรมในประเทศไทย. เศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์*, ๔(๑), ๔๙.
- Chalmers, J. (1982). *MITI and the Japanese Miracle*. Stanford, Calif. : Stanford University Press.
- Heywood, A. (2007). *Politics*. Third edition. New York: Palgrave Macmilar.
- Suehiro, A. (1989) *Capital Accumulation in Thailand 1855-1985*. Tokyo: the Center for East Asian cultural Studies.
- Waters, M. (1996). *Globalization*. London: Routledge Publisher.
- Wood, W. A. R. (1974). *A History of Siam*. Bangkok: Chalermnit Press.